

Reijo Heikkinen

Hannes Gebhard ja Kainuu,

Professori, Suomen osuustoimintaliikkeen isä Hannes Gebhard on yksi 1900-luvun alkupuolen merkittävimpiä talousvaikuttajia Suomessa. Hän syntyi 8. huhtikuuta 1864 Kemijärvellä Särkelän talossa valtion metsänhoitaja Johan Ferdinand Gebhardin ja hänen vaimonsa Laura Gebhardin perheeseen. Hanneksen ollessa vuoden ikäinen perhe muutti juuri valmistuneeseen uuteen virkataloon, jossa perhe asui vuoteen 1870.

Metsänhoitaja Johan Gebhard oli lähtöisin Koskelta läheltä Hollolan pitäjää, niinpä hän halusi muuttaa etelämmäksi. Siksi hän haki avoimeksi tullutta Paltamon metsänhoitoalueen metsänhoitajan virkaa ja siihen hänet myös valittiin. Niinpä Gebhardin perhe muutti kesällä 1870 hevoskyydillä ensin Ouluun ja sieltä sitten Oulujokivartta Vaalaan. Maamatkaa oli kokonaista 420 kilometriä, joka 6-vuotiaasta naskalista tuntui varsin pitkältä. Vaalasta matka jatkui kuitenkin Snellmanin kauppahuoneen hankkimalla 12-hevosvoimaisella höyryalus Ämmällä halki Oulujärven laajojen selkien. Laiva aloitti juuri tuona kesänä liikennöimisen Oulujärvellä. Se oli ensisijaisesti rahtialus, mutta otti tarvittaessa myös matkustajia mukaansa.

Kajaaniin tultuaan perhe asettui aluksi asumaan Linnansillalle vievään taloon, jonka kajaanilaiset tuntevat vanhana kirjastona. Kun tuossa talossa aloitti toimintansa Kajaanin ensimmäinen kansakoulu 1873, Gebhardit muuttivat Kajaanin Raatihuoneentorin pohjoispuolella sijaitsevaan taloon, josta tulikin perheen pitkäaikainen kaupunkikoti. Hannes oppi pian tuntemaan sen lähitienoot, ennen muuta Kajaaninjoen pienellä luodolla sijaitsevan Kajaanin linnan, jonka rauniot kiehtoivat hänen mieltään. Paikka veti puoleensa myös muita poikia. Myöhemmin Hannes perehtyi lähemmin linnan vaiheisiin, kun hän aloitti opiskelut Keisarillisessa Aleksanterin yliopistossa Helsingissä.

Metsänhoitaja Johan Gebhard osallistui aktiivisesti Kajaani kunnalliselämään ja toimi erilaisissa kaupungin luottamustehtävissä. Hän oli mm. valtuuston puheenjohtaja ja toimi myös Kajaanin ensimmäisen kansakoulun johtokunnan puheenjohtajana, jonka epäkiitollisiin tehtäviin kuului kansakoulutoimen aloittaminen Kajaanissa. Gebhard halusi päästä eroon rasittavaksi käyneestä valtuuston puheenjohtajuudesta, mutta se onnistui vasta kuvernöörille tehdyn valituksen jälkeen, sillä kajaanilaiset olisivat mielellään pitäneet tomeran metsänhoitajan luottamustehtävässään. Hän toimi myös köyhäinlaitokunnassa ja rahatoimikamarin puheenjohtajana.

Metsänhoitaja Gebhard halusi saada perheelleen kesäpaikan Kajaanin lähimailta ja niinpä hän hankki osittain omistukseensa osittain vuokrasi noin kolmen kilometrin päästä Kajaanin keskustasta Kajaaninjoen eteläpuolella sijaitsevan Auralan viljelystilan, joka sijaitsi vastapäätä Likoniemeä. Auralasta tuli hyvin tärkeä paikka nuorelle Hannekselle, sillä siellä riitti kaikenlaista puuhaa koko perheelle. Hannes tutustui Auralassa monipuolisesti maanviljelystöihin ja raivasi tilalle myös oman pellon. Lisäksi hän ahkeroi kesäisin talonväen kanssa vilja- ja heinäpellolla. Hän teki Auralan läheisyydessä sijaitsevan vesilähteen ympärille viehättävän puiston, jonka siimeksessä perheen jäsenet ja kesävieraat saattoivat levähtää vedennoutomatallaan.

Auralassa perheellä oli oma hevonen, jolla Hannes ahkerasti ratsasteli ja kävi noutamassa sillä kaupungista myös postin. Lämpiminä kesäpäivinä hän souteli sisartensa kanssa Auralan sivuitse virtaavassa Kajaaninjoessa ja seurasi, kuinka Kuhmon tervatalonpojat soutivat sutjakoita tervaveneitään eli tervahanhiaan kohti Oulua. Tyynellä säällä tervaveneiden perässä leijui sankka tervan tuoksu. Vilkkainta aikaa oli heinäkuu, jolloin Auralan sivuitse lipui päivittäin jopa kymmeniä tervaveneitä mukanaan korven mustaa kultaa. Soutajina olivat usein huivipäiset naiset ja perää pitivät ahavoituneet, piipunnysää polttelevat tervatalonpojat. Myös ohitse puksuttavat höyrylaivat jaksoivat kiinnostaa nuorta puuhamiestä, joka joutessaan keräili joen rantamilta polttopuita perheen tarpeisiin.

Tuohon aikaan säätyläisperheillä oli Kajaanissa tapana lähettää jälkikasvunsa Oulun kouluun, vaikka Kajaanissakin oli oma ala-alkeiskoulu. Sitä Kajaanin ruotsinkielinen säätyläisväestö ei pitänyt juuri arvossa vaan lähetti poikansa mieluummin Oulun ruotsalaiseen lyseoon. Hanneksenkin oli matkattava syksyllä 1874 Ouluun, jossa hän aloitti ensimmäisen luokkansa ja asui kouluvuosinaan tätiensä luona. Koulussa hän tutustui moniin ikätovereihinsa, joista voidaan mainita haukiputaalaisen maanmittarinpoika Volter Högman (myöh. Rihtniemi), kemijärveläinen rovastinpoika Matti Heikel ja paltamolainen maanmittarinpoika Kalle Pekka Lönnbohm ja hänen veljensä Karsimir Lönnbohm, joka myöhemmin tunnettiin runoilija Kasimir Leinona. Kouluvuodet muodostivat merkittävän vaiheen nuoren Hannes Gebhardin elämässä, sillä vähitellen hän lunasti paikkansa toveripiirissä. Kesäkuukaudet ja muut loma-ajat hän vietti kuitenkin Kajaanissa ja ennen muuta Auralassa.

Kun poika kasvoi, hän pääsi isänsä mukana kesätöihin eri puolille laajaa Kainuuta ja oppi tuntemaan seudun vähäväkiset hyvin. Noilla Kainuun saloseuduille suuntautuneilla retkillä oli myöhemmin tärkeä merkitys Hannes Gebhardin maailmankatsomuksen muotoutumisessa. Vaikka hänen kotikielensä oli ruotsi, hänestä tuli kuitenkin vähitellen fennomaani, joka halusi parantaa köyhyydessä sinnittelevän rahvaan elämisen ehtoja. Gebhard tunnusti myöhemmin, että hänen maailmankatsomukseensa ja kansallistunnon heräämiseensä vaikutti voimakkaasti Paltaniemellä nuoruusvuotensa viettänyt Antti Mustonen, alun perin Lönnbohm. Hän oli Eino Leinon vanhin veli, joka harrasti kotiseutututkimusta ja kolusi Kainuuta ristiin rastiin ja keräsi kihlakunnan kansanperinnettä. Hannes kävi myös Paltaniemellä, jossa Hövelössä asuvat Lönnbohmin lahjakkaat lapset järjestivät teatterinäytöksiä. Hannes oli katsomassa, kuinka paltaniemeläiset esittävät Aleksis Kiven näytelmää *Kihlaus*.

Hanneksen läheinen ystävä oli myös Antin veli, Kasimir. Myöhemmin opiskeluvuosina Gebhard auttoi kroonisesta rahapulasta kärsivää Kasimir Leinoa lainaamalla hänelle rahaa tai kiikuttamalla Kasimirin runokäsikirjoituksia kustantajalta toiselle.

Hanneksen kouluvuodet Oulussa sujuivat nopeasti, vaikka koulunpenkillä hän ei vielä näyttänytkään todellisia kykyjään. Ylioppilas hänestä tuli alkukesästä 1882. Ylioppilaaksi päästäkseen pohjoisen poikien piti matkustaa tuolloin Helsinkiin professorien kuulusteluun. Tavallisesti matka tehtiin vaivalloisesti kievarikonilla, mutta sattumoisin Oulun satamaan oli saapunut höyrylaiva Uleåborg, jolla maantoiivot toivoivat pääsevänsä helpommin Helsinkiin. Jääolot olivat kuitenkin vielä huonot, joten laivamatka venyi ja venyi, mutta viikon matkan jälkeen ylioppilaaksi mielivät pääsivät viimein pääkaupungin professorien kuulusteluihin.

18-vuotias Hannes oli vuoden 1882 Kainuun ainoa ylioppilas, mistä hän tietenkin oli ylpeä. Noihin aikoihin hänessä heräsi voimakas kotiseurakkaus. Hannes huomasi selvemmin kuin aiemmin

kotiseutunsa luontoarvot ja sen henkisen rikkauden, joka lymysi Kainuun saloseuduilla. Ehkäpä siinä oli hiukkanen karelianismia, joka noihin aikoihin yleistyi nuorten opiskelijoiden keskuudessa. Pääkaupunkiseudun monet nuoret pyrkivät koti Kainuuta, jossa kihlakunnan piirilääkärinä työskennellyt Elias Lönnrot oli koonnut Vanhan Kalevalan. Hannes huomasi, että hän oli viettänyt lapsuutensa ja nuoruutensa juuri näillä kulttuurihistoriallisesti arvokkailla tanhuvilla, jotka hän tunsu kuin omat taskunsa. Näin hänellä oli runsaasti kokemusta jostain sellaisesta, josta pääkaupunkiseudun älymystö vain haaveili.

Ylioppilaskesänä Hannes Gebhard teki laajan retken Oulujärven pohjoispuolen erämaihin ja tutustui matkansa aikana paikallisen rahvaan elämään. Hänen suunnitelmissaan oli tuolloin agronomin ura, jonka vuoksi hän halusi perehtyä seutukunnan kasveihin. Hän kuvaili retkeään ystävälleen Volter Högmanille näin. Kuvaus pulppuaa kotiseudun ja sen luonnon ylistystä:

”Kävimme yhdessä Oulujärven pohjoisella rannalla olevia kyliä ja saaria katselemassa, saimmekin sieltä monta hyvää kasvia. Se matka oli sangen hupaisaa. Samota synkkiä saloja, kuljeksia tyynissä metsissä, joissa ei muu kuin korvassa laulava sääski ja rastaan yksitoikkoinen laulu häiritse hiljaisuutta. Väliin nousimme korkealla vaaralla puuhun ihailemaan suloisen Suomemme luontoa, josta ei asutuissa paikoissa voi saada minkäänlaista käsitystä. Vasta siellä kun korkeudesta innostuneina katselimme noita monilukuisia saaria, lahtia, nimiä, jotka sieltä ja täältä pistivät silmiemme eteen, kun näimme noita siintäviä vaaroja joka puolelta järvien ja lahtien takaa, silloin vasta ymmärsimme vähänkään runoilijoittemme monia ylistyksiä isänmaamme kauneudesta ja suloisuudesta.”

Hannes Gebhard halusi myös tehdä joitain kotiseutunsa taloudellisen ja henkisen hyvinvoinnin eteen. Hän oli tutustunut kajaanilaiseen uistintehtailija Herman Renforsiin, joka oli noihin aikoihin innostunut matkailuhankkeista. Nuori ylioppilas ihaili Renforsia, joka oli monipuolinen ja lahjakas yrittäjä ja joka harrasti valokuvausta. Renforsilta onkin säilynyt vanhimmat ja upeimmat kuvat Kajaanin elämästä 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Renfors ja Gebhard olivat huomanneet matkatessaan Etelä-Suomesta kohti Kajaania, että Kuopiossa sijaitseva Puijon näkötorni houkutteli kesäisin runsaasti matkailijoita. Kun turistit näkötorussa ihailivat jonkin aikaa Kallaveden maisemia, he keräsivät kuitenkin tavaransa ja palasivat takaisin etelään.

Niinpä Renfors ja Gebhard aprikoivat, jos vaikka vain osa tuosta joukosta suuntaisi matkansa Kuopiosta kohti Kajaania, sillä olisi merkittävä vaikutus seudun matkailulle. Hannes kirjoitti Morgonbladet- ja Helsingfors Dagblad -lehtiin juttuja, joissa hän esitti ideoita matkailun kehittämiseksi Kajaanissa ja Oulujärvellä. Suomen Matkailijayhdistyksessäkin innostuttiin nuorukaisen ajatuksista, sillä Kajaanissa ja Sotkamossa oli useita mielenkiintoisia luontokohteita, joihin matkailijat voisivat tutustua ja jatkaa sitten matkaansa Oulujärven höyrylaivoilla kohti Vaalaa. Sieltä he voisivat jatkaa matkaansa koskiveneillä halki kuohuvien Oulujoen koskien kohti Oulua. Reitti oli matkailullisesti hyvinkin järkevä.

Niinpä Kajaaniin perustettiin Renforsin ja Gebhardin toimesta Suomen Matkailuyhdistyksen Kajaanin osasto, joka kaikin tavoin pyrki vauhdittamaan seudun matkailua. Yhdistys hankki 1896 diligenssivaunut Kajaanin ja Iisalmen väliseen liikenteeseen. Vaunujen avulla Kajaaniin pääsi aikaisempaa mukavammin seudun koskien lohia narraamaan. Reitistä tuli ajan olot huomioiden varsin suosittu. Turistien joukossa oli myös ns. lohiloordeja eli englantilaisia aatelisia, jotka halusivat päästä nauttimaan Ämmäkosken muhkeista kala-apajista. Kalastusmatkailun edistämisessä Renforsin merkitys oli hyvin tärkeä, sillä hän osasi hyvin englantia.

Jotta turisteilla olisi Kajaanissa muutakin tekemistä kuin kalastaa, Gebhardin ja Renforsin toimesta Kajaanin maalaiskunnan Teppanassa kohoavalle Pöllyvaaralle rakennettiin 1887 näkötorni Puijon malliin. Siitä tulikin suosittu, sillä tornista avautuivat komeat näköalat Sotkamon suuntaan Rehjaan ja Nuasjärvelle, jonka itäpäässä kohosivat utuiset Vuokatin vaarat. Tornin eteläpuolella levittäytyi puolestaan Kajaanin kaupunki kapeine kujineen. Aivan Pöllyvaaran alapuolella kuohui vuolas Kajaaninjoki ja sen pienellä luodolla kohosivat Kajaanin linnan rauniot. Lännessä taas avautuivat Paltajärven, Paltaselän ja horisontissa siintävän Oulujärven Ärjänselän aavat. Nämä maisemat voittivat monipuolisuudellaan monien mielestä jopa Puijon kuuluisat näkymät. 1900-luvun alkupuolella Renforsin ja Gebhardin puuhaama näkötorni kuitenkin rapistui ja sen tilalle rakennettiin vuosina 1913–1914 vankempi Lars Sonckin suunnittelema näkötorni, joka palveli vuoteen 1949 saakka.

Puuhakas Hannes seurasi tyytyväisenä kotikaupunkinsa matkailun vauhdittumista ja turisteja Kajaanin kohteissa. Gebhardien vieraanvaraisessa kodissa vieraili myös monia ulkomaalaisia ja huomattavia kotimaisia turisteja, joille Hannes saattoi asiantuntevasti esitellä kotiseutunsa historiaa.

Hannes Gebhard oli vauhdittamassa myös Kajaanin seudun käsityötä. Hän piti käsityöläisten iltamissa monipuolisen esitelmän kotiteollisuuden merkityksestä ja mahdollisuuksista. Hannes oli innostunut myös luistelusta ja sai puuhattua luistinradankin Kajaaniin. Rohkeasti hän kiinnitti huomiota myös kaupungin yksityiskauppiain liian korkeisiin hintoihin ja heidän liialliseen voiton tavoitteluunsa. Jämerästi hän esitti kritiikkinsä eräälle varakkaalle kajaanilaiselle kauppiaille, joka luonnollisesti suuttui nuoren ylioppilaan arvosteluista. Jo tuolloin Hannes Gebhardilla oli nähtävissä eräänlaisia esiosuustoiminnallisia ajatuksia, jotka jalostuivat vuonna 1899, kun hän puuhasi yhdessä kuhmolaissyntyisen Mikeal Soinisen kanssa Pellervo-seuraa.

Syksyllä 1882 Hannes Gebhard aloitti opintonsa Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteellisessä osastossa. Hän innostui isänsä pettymykseksi historian opinnoista, joissa hän näytti pian leijonankyntensä. Nuorukainen huomasi, ettei hänen kotikaupungistaan ollut kunnan kaupunkihistoriaa. Niinpä hän ryhtyi kirjoittamaan sitä aloittaessaan opintonsa Helsingissä. Nuorukainen sai Kajaanin historiaa käsittelevän käsikirjoituksensa valmiiksi 1883, jolloin hän oli vasta 19-vuotias. Hän sai Kajaanin valtuusmiehet innostumaan sen julkaisemisesta ja 2. toukokuuta 1885 Kajaani lunasti käsikirjoituksen 150 markalla ja päätti painattaa teoksen J. Simeliuksen kirjapainossa. 96-sivuinen kirja ilmestyi samana vuonna nimellä *Kuvaelmia Kajaanin kaupungista v. 1651–1700 ja 1723–1809*. Teoksen painatus maksoi 250 markkaa, jonka summan valtuusto päätti ottaa kaupungin anniskelurahoista. Hannes Gerbhard oli luonnollisesti tyytyväinen kirjastaan, jota ryhdyttiin myymään 1,50 markan hinnasta.

Hän kuvasi teoksessaan asiakirjojen pohjalta Kajaanin perustamista 6. maaliskuuta 1651 ja sen vähittäistä kasvua isonvihan vuosiin. Isonvihan aikana kaupungin asiakirjat kuitenkin tuhoutuivat, joten hän saattoi kuvata kaupungin uutta vaihetta vasta vuoden 1723 jälkeen, jolta ajalta asiakirjoja oli jälleen saatavilla. Tuo teos, vaikka suppea onkin, on kuitenkin luonut pohjan Kajaanin ja koko Kainuun paikallishistorialliselle tutkimukselle. Gebhardin tutkimusinto vain kasvoi, sillä hän halusi saada selville myös Kajaanin linnan siihen asti arvoituksellisena pysyneet vaiheet.

Hän sai 1887 valmiiksi pienimuotoisen teoksen, joka kantoi nimeä *Kajaanin linnasta*. Kun siihen asti Kajaanin linnaa koskevat kirjoitukset perustuivat paljolti myytteihin ja säilyneisiin kansantarinoihin, Gebhard loi vankoilta lähdetutkimuksillaan pohjan vakavasti otettavalle Kajaanin

linnaa ja Kainuuta koskevalle historiantutkimukselle. Hän korosti teoksessa Kajaanin linnan sankariroolia isonvihanaikaisessa taistelussa. Linna oli viimeinen varustus, jossa Ruotsin lippu vielä liehui, kun se Etelä-Suomen varustuksissa oli jo laskettu alas linnojen varusväen antauduttua piirittäjille. Tosin näin kävi myös Kajaanissa, mutta vasta pitkällisen piirityksen jälkeen.

Edellä mainitut teokset loivat sitten vankan pohjan Gebhardin laatimalle taloushistorian väitöskirjalle *Savonlinnan läänin oloista vuoteen 1571*. Väitös hyväksyttiin kesäkuussa 1889, jolloin hän oli vasta 25-vuotias eli hän oli poikkeuksellisen nuori historian väittelijä. Väitös syntyi niin nopeasti, että hän teki vasta sen jälkeen filosofian lisensiaatin tutkinnon ja sai filosofian tohtorin arvon 1891. Tutkimustensa ansiosta hän lunasti opettajiensa häneen kohdistamat toiveet ja saattoi sen jälkeen keskittää huomionsa akateemisiin mittelöihin dosentuurin saamiseksi ja osuustoiminta-aatteen toteuttamiseksi Suomessa.

Voidaan sanoa, että Kainuulla ja ennen muuta Kajaanilla kohteineen oli hyvin merkittävä rooli Hannes Gebhardin maailmankatsomuksen muotoutumisessa. Hänen moninaiset toimensa kotiseutunsa hyväksi valmensivat häntä laajempiin ympyröihin ja toimiin Suomen osuustoiminnan käynnistämiseksi.